

АСПН ЯК МЕТОД ПСИХОКОРЕКЦІЇ ТА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У ПОРІВНЯННІ З ТРАДИЦІЙНИМ ПІДХОДОМ ДО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Постановка проблеми. Організація та функціонування психокорекційного процесу за методом активного соціально-психологічного навчання (АСПН) відрізняє його (у дослідницькому ракурсі) від традиційного лабораторного експерименту. Методу АСПН притаманна спонтанність групового процесу, відсутність наперед визначених гіпотез, активність суб'єктів навчання, недирективна роль керівника. Ці особливості вплинули і на обґрунтування таких показників, як надійність та валідність методу.

Мета статті: порівняти характеристики групового психокорекційного процесу за методом АСПН та лабораторного експерименту як методів дослідження психіки суб'єкта.

Виклад основного матеріалу. Метод АСПН [6;7] передбачає певну організацію та особливості функціонування корекційного процесу, процесуальність психодіагностичної процедури та перевірку психодіагностичних гіпотез. Особливою також є роль керівника, яка теж відрізняє метод АСПН від традиційного дослідження.

Звертаючись до характеристик порівняння АСПН з лабораторним експериментом, важливо уточнити поняття. У психології експериментом називають метод дослідження, який проводиться у спеціальному приміщенні (лабораторії) і якому притаманне активне втручання в процес дослідження психолога, що маніпулює певними факторами і реєструє відповідні зміни в поведінці об'єкта, що вивчається [5, с.457].

АСПН, як і лабораторний експеримент, має передумовою створення спеціальних умов і груп учасників. Особливості лабораторного експерименту як методу наукового пізнання пов'язані зі специфікою дослідження, головним завданням якого є створення оптимального варіанту засобів і методик та найбільш ефективної системи навчання. Лабораторний експеримент повинен надавати можливість знаходити суттєві зв'язки між елементами, які впливають на ефективність навчання. Цим завданням і вимогам відповідає АСПН.

На відміну від лабораторного експерименту, завдяки якому лише виявляються закономірності становлення і механізми протікання психічних процесів, АСПН зумовлює ще і саморозвиток особистості, завдяки глибиннопсихологічному дослідженню передумов деструктивних проявів її поведінки.

Однією із характеристик лабораторного експерименту є вплив особистості експериментатора на учасників експерименту, що може породжувати наявність небажаного суб'єктивного фактору. Цього не спостерігається в процесі АСПН, де керівник виконує зовсім іншу роль. На першому етапі роботи групи АСПН керівник виступає, певним чином, ідеальною моделлю члена групи, задаючи групові норми та форми поведінки для її учасників. Своєю поведінкою він показує учасникам навчання, як здійснювати підтримку, як правильно ставити питання, щоб вони були діагностично спроможними, як інтерпретувати груповий матеріал, підводити підсумки, узагальнювати, пояснювати, активно слухати, співпереживати. Керівник групи допомагає учасникам АСПН розширювати процес самоусвідомлення й уникати бар'єрів, які заважають їм приділяти увагу та підтримку іншим членам групи в процесі групового спілкування.

Лабораторний експеримент планується згідно з певним алгоритмом його проведення, і експериментатор передбачає отримати певні результати згідно з гіпотезою, яка існувала ще до початку експерименту [2]. Первинна умова проведення груп АСПН – це забезпечення спонтанності групового процесу, що дозволяє спостерігати прояви особистісних особливостей людини та їх енергетичну силу, які відбиваються на поведінці учасників навчання. Ми можемо характеризувати специфіку дослідницької позиції в групах АСПН як емпірико-феноменологічну, тобто таку, в якій дослідник не користується раніше заготовленими інтерпретаційними схемами.

Гіпотези стосовно особистісних причин, що породжують труднощі у спілкуванні суб'єкта, не можуть бути визначені відразу, а формулюються на основі припущень, що вибудовуються не одночасно, а порційно та багаторівнево, під впливом визначення системних характеристик поведінкового матеріалу. Уточнюються гіпотези вже під час групового процесу, одночасно з визначенням змісту, що піддавався перевірці та набував характеру обґрунтованих закономірностей. Лише в груповому процесі гіпотези знаходять необхідне підтвердження або заперечення. Вони доповнюються, розширюються, знаходять спільні моменти. Таким чином, у процесі АСПН сама гіпотеза збагачується і уточнюється, відкриваючи нові можливості для діагностико-корекційної роботи.

Іноді у процесі АСПН основна гіпотеза породжує нові, часто самостійні припущення, які можуть бути початком нової гіпотези. Таким чином, в АСПН створюється ніби ланцюгова реакція розвитку гіпотези та її перевірки.

В умовах експерименту психолог може прагнути підтвердити свої припущення, сформульовані в гіпотезі. В групі АСПН психолог не повинен прагнути підтвердити гіпотезу, проте йому важливо докладати зусилля для отримання матеріалу (в діалогічній взаємодії), який би підтверджував чи спростовував гіпотезу. Якщо першопочаткова гіпотеза правильна, то відбувається її уточнення та розширення, що і зумовлює стимулювання подальшого групового процесу. Останнє якраз упереджує підігнання матеріалу під будь-яку гіпотезу керівника групи.

Одним з найбільш складних моментів в організації лабораторного експерименту є підбір піддослідних. При виборі учасників експериментальних груп користуються двома способами: випадковим вибором і цілеспрямованим комплектуванням групи на основі певних методик [2; 3]. Відбір у групу АСПН являє собою двосторонній процес, щоб злагоджено знайшли місце як зацікавлені майбутні учасники навчання, так і сам керівник. Провідними критеріями відбору в групу АСПН є мотивація до навчання та психічне здоров'я.

Для експерименту можливим є штучне викликання потрібного явища, завдяки спеціально створюваним умовам для його відтворення, і в цьому розумінні експеримент завжди проходить у штучних умовах. В групі АСПН психолог дбає про створення атмосфери спонтанності і невимушеності процесу, щоб кожний учасник групи почував себе природно, виражав справжні почуття та думки. Протиставлення природних і штучних (лабораторних) умов припустимо лише до певного рівня, за межами якого воно є неправомірним.

Ми виходили з того, що психічні явища за своїм характером потребують "тотожності процесів і станів, які провокуються, з одного боку, в природних, з іншого - в експериментальних умовах" [4, с.21]. Тому методична організація АСПН максимально наближає свою психокорекційну процедуру до звичайних життєвих ситуацій становлення здібностей спілкування. Насамперед, це взаємодія з іншими людьми в малій групі, цілісність і природність процесу навчання, відсутність вчителя в його традиційному розумінні. В АСПН міжособистісні відносини викають спонтанно і довільно; навчання відбувається на власному досвіді участі в міжособистісних взаємостосунках; зміни в засобах та змісті спілкування мають латентний характер і ґрунтуються на самодіагностиці; не передбачаються однозначні результати з наперед заданими властивостями. Ось чому АСПН має ознаки нетрадиційного дослідження.

Одним з основних критеріїв наукової оцінки методу є його надійність. В літературі термін "надійність" означає відносну сталість та узгодженість результатів тесту в першому і наступному його застосуванні [2]. Але це визначення надійності має відношення лише до тестових методик. Надійність нестандартизованих методик, на нашу думку, це такий критерій, який дозволяє говорити про довіру до отриманого результату.

К.М.Гуревич [3] запропонував розглядати надійність в трьох варіантах (смыслах):

- 1) надійність самого інструментарію (показник - коефіцієнт надійності);
- 2) стабільність ознаки чи явища, що вивчається (показник - коефіцієнт стабільності);
- 3) константність, тобто відносна незалежність результатів від особистості експериментатора (показник - коефіцієнт константності).

Розглянемо ці показники, як характеристику надійності методу АСПН.

I. Точність та надійність будь-якого психологічного дослідження залежить від того, як складена методика, від правильно дібраних завдань з точки зору їх взаємоузгодженості. У методі АСПН використовуються різні вербальні та невербальні техніки, та всі вони мають внутрішню однорідність. Їх завдання – продемонструвати одне й те ж явище, а саме наявність стабілізованих внутрішніх конфліктів (або внутрішньоособистісної суперечливості) у системі психологічного захисту, що і зумовлює існування особистісної проблеми суб'єкта.

II. Для визначення надійності будь-якого методу потрібно встановити, на скільки є сталим, стабільним явище, яке дослідник має намір вивчати. Розв'язання питання про стабільність явища, що вивчається, залежить від суті самого явища. Метод АСПН дає змогу виявити внутрішньоособистісну суперечливість. Саме стабілізованість внутрішніх конфліктів дає можливість розгляду особистісної проблеми суб'єкта. Тут ще треба відзначити, що нами встановлена стабільна ознака "захисної системи", а саме підпорядкування єдиному механізму "від слабкості до сили".

III. Важливою характеристикою надійності методу є її константність, тобто незалежність результатів від особистості експериментатора або дослідника. Будь-який метод (АСПН також) розроблений не для того, щоб ним користувався один автор. Тому дуже важливо знати, чи впливає (і якою мірою) особистість експериментатора на результати. Будь-який метод завжди забезпечений певними інструкціями, правилами та прикладами (в АСПН принципами функціонування групи), але регламентувати манеру поведінки, тон, паузи, вираз обличчя неможливо.

Групи АСПН проводилися різними керівниками: автором, аспірантами, членами кафедри. Група завжди проходила 3 стадії розвитку (початкову, робочу, заключну), і характеризувалася процесами, що забезпечували групову динаміку та розвиток особистості членів групи через механізми позитивної дезінтеграції та вторинної інтеграції особистісної структури суб'єкта. Отже, метод АСПН має певну характеристику надійності і може застосовуватися в практичній роботі.

При з'ясуванні наукової цінності методу важливо визначити особливості його валідності. Валідність за своєю природою - це комплексна характеристика, до якої входять, з одного боку, відомості про те, чи можливо використовувати цю методику для того, для чого вона була створена, а з іншого боку, яка її дієвість та ефективність. Поняття валідності включає різні її види, які мають свій особливий зміст.

Валідність в першому її розумінні має відношення до самої методики. Це змістовна (Ю.З.Гільбух) [1] або теоретична (К.М.Гуревич) [3] валідність. Цю валідність можна визначити як ступінь відповідності між предметами дослідження і змістом отриманого результату. Її кардинальною проблемою є відносини між психічними явищами та показниками, за допомогою яких вони розглядаються.

Другий вид валідності має відношення не так до методики, як до мети її використання. Це практична (екологічна) (Ю.З.Гільбух) [1] або прагматична валідність (К.М.Гуревич) [3]. Для проведення прагматичної валідації методики, тобто для оцінювання її ефективності, дієвості, практичної значимості, як правило використовують незалежний зовнішній критерій - показник прояву властивості, що вивчається у повсякденному житті.

Потрібно наголосити, що змістовна валідність, на думку Ю.З.Гільбуха [1], є необхідною, але недостатньою умовою практичного застосування методу, тоді як практична валідність є певним підтвердженням наявності змістовної валідності. Найважливішою умовою для забезпечення валідності методики є наявність надійно обґрунтованої наукової бази, тобто методика повинна бути ретельно проаналізована в теоретичному плані. Тоді при зіставленні методики з узятим з повсякденної практики зовнішнім критерієм, який відповідає тому, що вона вивчає, може бути отримана інформація, яка підтверджує теоретичні уявлення про її суть.

У літературі вказується на надзвичайну важливість визначення валідності, але дається це визначення, як правило, на основі критеріїв, які можна перевірити лише тестовими методиками. Тому важливо відзначити глибоку різницю між академічною психологією, яка спрямована на дослідження загальних характеристик суб'єкта, і практичною психологією, яка орієнтована на розвиток особистості.

Практична психологія, до якої відноситься АСПН, має свої особливості, що позначаються на особливостях обґрунтування такого головного її показника, як валідність. Специфічність тут проявляється в тому, що це тимчасовий показник. При використанні тесту як дослідницької процедури, його надійність визначається мірою недоступності впливу часу, а зміна даних з часом розглядається як помилка. Підкреслюючи існування АСПН за часом, ми говоримо не про форму роботи, а про її зміст. У процесі функціонування конкретної групи АСПН спостерігається неповторність змістовного аспекту міжособистісної взаємодії між учасниками при збереженні в кожному груповому процесі закономірностей його динаміки. Процеси взаємодії учасників навчання полімірні. Академічна ж психологія обмежується обґрунтуванням лише одномірних (маніпулятивно-імперативних) стратегій впливу. Ці стратегії знеособлюють психологічний зміст людини і блокують можливості її саморозвитку.

Ми ж виходимо з того, що стратегія впливу, яка поглиблюється, повинна передбачати розкриття детермінуючої ролі об'єктивних актів поведінки, які зовні не спостерігаються і не реєструються, у виникненні труднощів при спілкуванні. Суб'єктивні фактори досліджуються через їх об'єктивацію в поведінці учасників АСПН (включаючи імпресивні та експресивні показники). Основною складністю тут було те, що в роботі дуже важко використати концепції академічної психології для пояснення того, що відбувається в реальних природних, живих міжособистісних стосунках.

Метод АСПН займає особливе місце у вітчизняній психологічній практиці, суттєво відрізняючись від тренінгових груп, бо є не лише психокорекційною процедурою, а й методом дослідження особистості.

Метод активного соціально-психологічного навчання знаходиться на фазі розвитку своїх теоретичних основ. Однією з найважливіших завдань теоретичного розвитку методу АСПН є дослідження психодіагностичних та психокорекційних можливостей конкретних методів і прийомів, їх специфіки і взаємозв'язку у групі активного соціально-психологічного навчання спілкуванню.

Література:

1. Гільбух Ю.З. Проблема валідності експеримента в психології. // Психологический журнал. – 1987. - Т.8, № 4. - С. 117-126.
2. Готтсданкер Р. Основы психологического эксперимента: Пер.с англ. – М.: МГУ, 1982. – 464 с.
3. Гуревич К.М. Надежность психологических тестов /Психологическая диагностика: ее проблемы и методы. - М., 1975. - С. 162-176.
4. Найсер И. Познание и реальность. - М.: Прогресс, 1981. - 229с.
5. Психология. Словарь / Под ред. А.В. Петровского, М.Г Ярошевского. - М.: Политиздат, 1990. - 494 с.
6. Яценко Т.С. Основы глубинной психокоррекции: феноменология, теория і практика: Навч. посібник. – К.: Вища школа, 2006. – 382 с.
7. Яценко Т.С. , Біла О.Г. Психокорекцій на сутність методу АСПН // Практична психологія і соціальна робота. – 2001. -№9. – С. 47-50.

8. Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції: Підготовка психолога - практика: Навч. посіб. / Т. С. Яценко, Б.Б. Іваненко, С.М. Аврамченко та ін.; За ред. Т.С. Яценко. - К.: Вища шк., 2008. - 342 с.

Резюме. Стаття присвячена порівнянню групової психокорекції за методом АСПН та лабораторного експерименту як методів дослідження психіки суб'єкта. Особлива увага приділена таким показникам емпіричних методів як надійність та валідність, їх обґрунтуванню в галузі практичної психології. **Ключові слова:** експеримент, метод соціально-психологічного навчання, валідність, надійність, психодіагностична гіпотеза, груповий психокорекційний процес, практична психологія.

Резюме. Статья посвящена сравнению групповой психокоррекции по методу АСПО и лабораторного эксперимента как методов исследования психики субъекта. Особое внимание уделено таким показателям эмпирических методов как надежность и валидность, их обоснования в области практической психологии. **Ключевые слова:** эксперимент, метод активного социально-психологического обучения, валидность, надежность, психодиагностическая гипотеза, групповой психокоррекционный процесс, практическая психология.

© 2012

Н. Н. Богданова (м. Ялта)

САМОСОЗНАНИЕ КАК ПРЕДПОСЫЛКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОЦЕССА АСПО

Постановка проблемы. В ракурсе развития практической психологии приобретает значимость процесс познания глубинно-психологических явлений психической жизни субъекта. Познание предполагает творчество субъекта, направленное на получение знаний о мире и самом себе. В связи с этим актуальной является проблема глубинных аспектов психической жизни субъекта, которая связана с процессом самоосознания.

В контексте заявленной темы рассмотрим детально понятие «самоосознание». В «Словаре практического психолога» самоосознание обозначает «высший уровень развития сознания, который является основой формирования умственной активности и самостоятельности личности в ее суждениях и действиях» [4, с. 469]. «Психологическая энциклопедия» трактует самоосознание как «процесс осознания человеком себя как личности, то есть собственных черт характера, потенциальных возможностей, действий и поступков, их мотивов и последствий, своих физических, интеллектуальных и моральных качеств, отношение к окружающей действительности, другим людям и своей деятельности» [3, с. 281]. В «Новейшем философском словаре» самоосознание определяется как «противоположное осознанию внешнего мира (объекта) переживание единства и специфичности «Я» как автономной сущности, наделенной мыслями, чувствами, желаниями, способностью к действию» [5, с. 593]. Таким образом, самоосознание можно определить как образ себя и отношение к себе, к окружающему миру, основанное на формировании когнитивной деятельности субъекта, что неразрывно связано со стремлением к самоизменению, самоусовершенствованию.

Изложение проблемы. Активное социально-психологическое обучение представляет собой метод, разработанный академиком НАПН Украины Т. С. Яценко, имеющий потенциал оказания практической помощи субъекту в развитии рефлексивных знаний и социально-перцептивного интеллекта [8, 9, 10]. Факторы, обеспечивающие развитие рефлексивных знаний способствуют изменению самоосознания субъекта в соответствии с процессами положительной дезинтеграции и вторичной интеграции психики субъекта на более высоком уровне развития.

Рассмотрим понятия дезинтеграция и вторичная интеграция. Латинское слово *integratio* означает восстановление, восполнение, объединение в целое каких-либо частей. Интегрировать - значит восстанавливать, восполнять, производить интеграцию, объединять отдельные части в одно целое [9, с. 66]. Понятие положительной дезинтеграции следует понимать как ослабление цельности, слитности, ослабление иллюзорных представлений, которые создаются в результате отступлений от реальности как сопутствующего феномена системы «психологической защиты».

Этим закономерностям подчиняется психокоррекционный процесс АСПО как в индивидуальных, так и групповых его формах. Между дезинтеграцией и интеграцией существует взаимосвязь - чем выше уровень групповой интеграции, тем больше возможностей открывается для индивидуально-личностной положительной дезинтеграции, которая и приводит со временем к расширению самосознания, развитию рефлексии, а также ко вторичной интеграции психики на более высоком уровне развития. Психокоррекционный процесс групп АСПО направлен на ослабление деструктивных тенденций поведения в их противоречивой сущности. В диагностико-коррекционном процессе происходит переориентация психической энергии с деструктивных (разрушительных ориентаций) в конструктивное либидное русло, которое бы помогло респонденту привести в соответствие способы взаимодействия с окружающим миром с его намерениями, желаниями, ожиданиями. Понимание этого дает возможность психологу целенаправленно поддерживать каждого участника АСПО в осознании